

Številka 478.

Pismo iz ujetništva. Narte Velikonja.

»...Cela vrsta nas je; sedimo okoli dolge mize in smolimo ovitke. Sam Bog večni vedi, čemu bodo. Okoli druge mize sede ženske; vsaka ima svoj posebni znak. Ona v sredi govori počasi in mirno, modro tehta besedo in se redkokdaj smeje; poročena je in mož je v vojni. Ob opoldanskem premoru plete zanj nočgavice in je včasih solzna. Dekle na koncu ima navado, da se zadirčno smeje, gleda izpod trepalnic, in kadar ni nadzornika, vpije, da so vsi nejevoljni. Vsaka ima svojo posebno navado, ženska se razlikuje od ženske, le mi, kar nas je moških, smo si podobni kot krajcar krajcarju; zdi se, da se naše roke že od rojstva gibljejo v taktu, naše oči se obračajo kot na povelje zdaj na levo zdaj na desno, vse hkratu, hkratu. Kaj mislimo? Jaz menim, da vsi eno in isto, da mislimo, kdaj bo poldne, ko bodo roke prenehale, ko se bodo trepalnice za hip zaprle, ko ne bo nihče nič mislil in ko bodo v otopelosti misli leno obvisle v temi kot ptica v zraku. Kadar zazvoní poldne, vrže zidar žlico na tla, ravnotako ostanejo nedokončane naše misli, vsem enako...

Kdo si je izmislil izenačiti človeštvo? Toda ne samo obleke, ne samo stanov, temuč misli, možgane, kretnje in poglede! Bil sem nekoč v vasi žebjarjev, oči jim čudno strmé, kakor bi gledale nazaj, vase, kot bi jim nekdo skozi njihove oči gledal v srce skozi mreže. In opazivši v zrcalu, da je tudi moj pogled tak, sem natančno videl, da so res moji možgani sčrtani v kvadrate, da res gledam svet, tovariše in sebe skozi mreže.

Snoči je bil nekdo izmed nas ukral kokoš in jo spekel za plotom, danes nam je bila zato odzeta prikuha. Niti na misel ni prišlo komu od nas, da bi zamrmral; drug drugemu smo enaki in kdo more reči, da bi bil kokoš pustil, če bi bil mogel do nje? Bog ve, kolikokrat je že kdo med nami mislil nanjo, pa je bil sam prelen, da bi jo zadavil.

In že par dni delamo ovitke, povsod ista kretnja, povsod isti pogled. Nič me ne zanima, čemu jih bodo rabili in kaj pomenijo, vznemirja me samo to, da se ovitek, ta mrtva stvar, noče pokoriti moji roki. Zraven mene sedi sosed Skalar, ravnotako je oblečen, ravnotako giblje z rokami, ničesar ne reče, samo včasih vzdihne; nje-

govi ovitki so najboljše, najbolj pravilni, le kadar je vzdihoval, je smolil samo dva roba namesto treh, je zvijal in rezal ovitke samo napol.

Moji ovitki so pa zelo neokretni in nepravilni; če jih gledam, imam ravno tak občutek, kakor bi stal pred menoj človek s predolgimi ploščatimi rokami in skrivljenih nog. In kdaj je bil tak človek podoben komu drugemu razen samemu sebi, kdaj sta si bila dva moja ovitka slična? In ovitek je vendar mrtva stvar! Čim bolj se trudim, tem manj se mi posreči. Pred dobro uro me je paznik zmerjal, da sem neroden, neokreten, da sem neumen, nemaren, površen in nepazljiv; odtod moji slabi ovitki. Zagrozil je, da me zveže in pretepe. Jaz sem se v prvem hipu hotel opravičiti in mu obrazložiti:

»Jaz mislim...«

Še zdaj se me loteva smeh; za hip je zavlada v dvorani tišina, tako smrtna tišina, da se mi je zdelo, kot bi slišal šum trepalnic, ki so jih začudeno, prestrašeno in občudovaje dvignili tovariši in zastrmeli vame, samo za tisoči del hipa so se jim bile odprle oči, a vsem so se potem pogledi hkratu kot na povelje povsili na roke, na ovitke in mizo. Paznik se je pa nakremžil, kot bi mu bila sedla muha na rdeči, vedno nekoliko mokri nos in bi hotel kihnuti:

»Kaj? Kako? — Enkrat za vselej!« je vpil, ves rdeč v obraz in gornja čeljust mu je zlobno legla čez spodnjo, da je zažvižgalo: »Tu nimate ničesar misliti!«

Če mi tisti hip ni bilo jasno, mi je sedaj, to minuto. Edino, kar me še muči, je vprašanje, zakaj je toliko možganov zadovoljnih s to razlago? Še na obrazih mojih tovarišev sem videl, da sem jaz pogrešil in da ima nadzornik prav: Kdor je manj raztresen, ta dela lepše ovitke, kdor čez dan najmanj misli, ta je zvečer pohvaljen.

Odkar so uvedli pri nas večerno pohvalo, se tudi obrazi že ritmično pregibajo in mišice imajo tako predpisane poteze, kakor bi bile nabrane na vrstico, samo moj obraz ljudem še ni pogodi, ker je moja leva stran nekoliko slabše razvita in se ne more pretvarjati.

Kmalu nato je prišel k nam nadpaznik in stopil k mojemu kupu.

»Ti,« je dejal, »tebi je tudi zeljnata glava kvadrat!« Vzdignil je ovitek, ki je bil nekoliko zmeč-

kan, in mi ga vrgel v obraz. Meni je primera zelo ugajala in nasmehnil sem se:

»Saj drži, tudi če ni tako natančno izrezan!«

»Kaj drži in kaj ne drži?! Predpisi, to drži — in režal se ne boš. Jaz sem sicer dober človek, toda da bi se mi kdo režal in smejal, tega, tega...« vzpel se je in stopil tik k meni, da mi je njegova smrdljiva sapa puhnila v lice... »tega ne trpim in zato ne boš ugovarjal!«

Videl sem, da misli resno. Molčal sem in si nisem ničesar mislil.

»In ali misliš, da si na paši?! S kom govoriš?«

Jaz sem trdovratno molčal, kot nežen klic mi je zazvenelo v srcu in davno, davno pozabljeni greh se mi je zbudil v njem. Tako kakor bi na komaj zaceljeno rano usul žerjavice.

Še majhen deček sem ležal na goličavi, gledal v nebo in se dolgočasil. Okoli mene so se pasle krave. Poznal sem vsako že po muljenju in prhanju. Čisto za menoj je stala Rdečka; podrsavala je z gobcem in gledala razumno. Mene je zanimala, ker ni marala modrih cvetov in se ogibala bele detelje. Sam ne vem, kako sem prišel na to; vstal sem, vzel vrv in privezal kravo na pesek pod smreko; Rdečka se ni branila in me je gledala zaupno, razumno in zvesto. Nato sem v svoji hudobiji šel, našel modrega cvetja in bele detelje in vrgel šop pred njo.

Ona je povohala, stresla glavo in me tako očitajoče pogledala, da me je zbolelo v srce. Sram me je bilo; odvezal sem vrv. Ko sem jo hotel potrepljati po vratu, kar je prej tako rada pustila, je otresla z rogom in se obrnila v stran. Žalosten, osramočen in s kesanjem v srcu sem legel med grmovje in niti to me ni razveselilo, da je Pirha planila odnekod in nabrani šop v hipu požrla.

V čudno tolažbo mi je ta spomin; izza stoterih krivic, ki sem jih storil, gleda tudi veliko užaljeno oko, ki iz neznanega vzroka ni maralo za belo deteljo.

Od tistega časa mi je znano, da ima tudi vsaka žival čisto svoje posebno življenje. Naš veliki pes Turčin je imel to navado, da je učeno mežikal in obljajal vsakega moža z vrečo, krošnjarjem se je pa dobrikal. In kolikokrat je bil tepen raditega, pa ni opustil.

Tudi jaz sem mislil, da se ne bom nikoli privadil novemu življenju, toda danes mi niti napol ni tako hudo kot iz začetka, ko so nam dajali vsem isto enako brozgo kot danes, ko smo bili vsi enaki, vsi kot krajcar in smo začeli gibati roke, oči, noge in posamezne prste v enem, vedno istem ritmu od jutra do večera. Prve dni smo še rekli polglasno

besedo, toda zdaj že dober čas samo molčimo, otopeli molčimo. Zadnje dni pa že vemo za misli; v vsakem je ena in edina misel, da bi bili vsi ovitki enaki, da bi slišali zvečer pohvalo. Meni se zdi, da smo ptičke, ki so nas zaprli v teman zaboj; nekaj časa smo butali ob pokrov, dokler se ni telo utrudilo. Zdaj pa hodi že vsak isto pot, iz kota v kot, vedno isto pot okoli po zaboju, in čim dalje hodi, tem bolj mu postajajo možgani in misli in naklepi sčrtani v majhne kvadrate, kakor postajajo ovitki vedno bolj umerjeni in lični, dasi si niso nikoli prav do cela enaki; mi pa, ki jih delamo, smo si podobni kot krajcar krajcarju, le letnica je morda različna.

Nekoč sem si dejal: »To je tako kakor po smrti! Tam ni razlike med knezom in med beračem.« In dobro mi je bilo ob tej misli. Toda prednočnim mi je prišla pred oči čudna vest, in ko sem jo prebral, sem prvi hip mislil, da sanjam:

Na samotnem otoku je morje vrglo na breg pet mrtvih ožganih in razbitih trupel. Pastir, iščoč ovce, je naletel nanje, ko so bili že sami kostenjaki, ko so solnce in dež in ptice ujede že strgale z njih zadnji kosček mesa. Spravili so jih v mrtvašnico in poizvedovali za rod in stan in starost. Zaman. Že so jih mislili pokopati, ko je od nekod pritavala starka, se vrgla na najbolj preperelo truplo in zaplakala nad mrtvim sinom. Nihče ni mogel razumeti, kako ga je spoznala in na čem; pravijo, da s srcem.

Mene je ta zgodba pretresla. Ali ne bomo po smrti vsi enaki in se bomo bolj razlikovali kot sedaj?

Včeraj zjutraj smo korakali po cesti. Na oni strani je stala Andulka, moje ljubljeno dekle. Včasih, ko me nihče ne vidi, se splazim do plota; pod hruško me čaka ona. Samo da ji smem pogledati v oči! In če ni nikogar blizu, ji smem stisniti roko. Čisto take oči in ravnotako drobno roko ima moja sestra. Andulka je stala in gledala v trop in mi vendar ni odzdravila. Tisti dan sem bil potrtn in zmeden; moji ovitki so bili zanič in čez polovico sem jih raztrgal.

In ko sva se snoči srečala, sem ji osorno in očitajoče pogledal v obraz. Deklica se je začudila kot po krivici karan otrok.

»Kje si bil danes cel dan; ali si bil bolan?«

»Bolan? Kdo te je davi pozdravil?«

»Pozdravil? Kdo?«

Nikoli ne bom pozabil njenih velikih, začudeno odprtih oči, ki niso razumele mojih besed.

»Veš kaj,« je dejala čez hip, »če se norčuješ... če... če...«

Beseda ji ni šla in povabila je pogled:

»Jaz te ne razumem!«

Njene besede so bile tako odkritosrčno žalostne, njene majhne roke tako vdane in krotke, da sem bil v zadregi.

»Pa sem te vendar pozdravil; v vrsti smo šli, a nisi odzdravila!«

»To je tisto!« je vzkliknila, da sem se preplašeno ozrl. »To je tisto! Ko ste vsi enaki! Prvi trop je šel in tebe ni bilo, šel je drugi, pa te nisem videla; ko je šel tretji mimo, sem bila žalostna, vsi ste enaki in ni vas razločiti. Zakaj tako enako mahate z rokami!« je potožila in nagnila glavo.

»Kdo more zato! Ali prišel bo čas, ko bomo isti ko nekoč, in takrat te popeljem s seboj!« Sicer se ne morem spominjati, kaj sem vse dejal, rad bi ji bil nekaj razodel, nekaj sladkega, ki bi vsaj za hip pridržalo srečo in sanjo in vso blaženost srca, nekaj, v čemer bi pozabil svoje življenje in bi mislil, da sem spet človek, ki hoče do neba, ljubeč dekle, ki je dobra in vdana do smrti.

Sklonil sem se na njeno toplo lice in jo rahlo poljubil na ustnice.

Ona se je stresla, nato tiho in drhteče vprašala:

»Ali me res vzameš s seboj?«

»Vzamem, vzamem te, deklica moja!«

»Številka 478!«

Izza vogla se je razlegel glas, kot bi se bila preklala deska. Meni je bilo, kakor bi me bil udaril po glavi: zdelo se mi je, da je vse izginilo iz mojega srca, kar se je razodelo lepega v oni kratki minuti.

»Moram iti!« sem dejal in hotel oprostiti roko.

»Samo še hip!«

»Toda za zlodja, kje je številka 478?« je ro-
bantil glas. »Mrhovina, gotovo leži kje za plotom!«

Začuli so se trdi koraki in par krepkih kletev.

»Pusti me, Andulka, videli naju bodo!«

»Naj vidijo; če bom smela s teboj, lahko vidijo!«

»Ne bodi nespametna!« sem vzkliknil in iztrgal roko iz njene. Meni je bilo tako pusto in žalostno v srcu, kakor ob odprtem grobu. Kako včasih človek zasanja z odprtimi očmi in brez besed vso sladkost svobode in prostosti. Toda za hip in Bog ve odkod pride glas, kliče številke. Iz človeka, ki je bil v meni, je postala številka 478.

Ko sem snoči ležal v temi na pogradu, sem strmel v strop in izza tramovja in raztrgane obleke, izza špranje in lin je kukala v barako moja številka. Vedno lepša mi je bila in naenkrat se mi je od nekod zabliskal njen pomen. Sam jo imam, to je tisto. Pišem se Janez Vrba, in koliko se jih piše tako, toda moja številka je moj dan in moja noč, je moje novo ime in je samo moja. Hoteli so izenačiti ljudi in sčrtati možgane, a kot zasmeh na njihovo prizadevanje so številke, ki jih nosimo prišite na rami. In nihče, ki jih nosi, jih ne bo pozabil; zajedle so se nam pregloboko v srce. In na sodnji dan bodo vtisnjene dušam.

Andulka, Andulka, deklica moja, in zdaj se poslavljam, ne da bi te mogel videti! Moram proč, ker sem te ljubil!«

Kar je bilo naprej, je črtala cenzura; pod široko modro črto sem izluščil še ta stavek:

»Ali je močnejši duh ali pest? Toda čemu duh, če vlada pest? Ali naj duh prepeva slavo in čast lastni sramoti? ...«

Prebral sem pismo in sem zmajal z glavo:

»Kako more sploh tako misliti? In da potem tudi napiše, človek neoprezni!«

